

Julkaisufoorumi kannustaa laatuun

■ Ilkka Niiniluoto

Tieteen ja yliopiston laatu on sitä, mitä akateemisen tiedeyhteisö pitää laadukkaana. Tämä ei ole kehämääritelmä, vaan toteamus siitä, että ei ole mitään tahoja tiedeyhteisön ulkopuolella, joka voi säätää tai määrätä tieteellisen laadun kriteereistä. Siksi perimmäinen tieteen laadunvarmistuksen menetelmä on vertaisarviointi (*peer review*), jonka muunnelmia ovat asiantuntijamennettelyt rekrytoinnissa, referee-järjestelmä tieteellisissä lehdissä, kilpailujen tutkimusvarojen jako hankkeille arvioinnin perusteella, Suomen Akatemian vuonna 1983 aloittamat tieteenalarviointit ja Helsingin yliopiston ensimmäistä kertaa vuonna 1999 toimeenpanema Research Assessment Exercise (RAE). Uusin askel tässä sarjassa on julkaisufoorumi.

Julkaisufoorumi rakentamassa

Tieteellisten seurain valtuuskunta on tämän vuoden toukokuussa perustanut julkaisufoorumi-hankkeen, jonka tarkoituksena on arvioida laadullisesti tieteellisiä julkaisukanavina käytettäviä aikakauslehtiä, kokoomateoksia ja monografiasarjoja. Aloitteen tekijänä oli Suomen yliopistot ry Unifi, jonka työryhmä vararehtori Johanna Björkrothin johdolla ehdotti julkaisujen laatuarvioinnin kehittämistä Norjan ja Tanskan mallien antamien esimerkkien mukaisesti. Aihetta oli jo aiemmin käsitelty TiedeKOTA-työryhmässä ja Tieteen tietotekniikan keskuksen CSC:n koordinoiman Raketti-hankkeen julkaisurekisteriosiossa (JURE).

Varat julkaisufoorumin koordinaattorin ja projektisihteerin palkkaamiseen on myöntänyt opetus- ja kulttuuriministeriö. Hankkeen ohjausryhmässä on mukana TSV:n, Unifin, suomalaisen Tiedeakatemian, Suomen Akatemian, OKM:n, Kansalliskirjaston, CSC:n ja Suomen yliopistokirjastojen yhdistyksen edustajat.

Ensimmäisenä toimeenpanon ohjausryhmä on hyväksynyt tieteen kentän jakamisen 23 aluee-

seen. Kullekin alueelle perustetaan 6–10 tieteellisen asiantuntijan muodostama paneeli, jonka jäseniksi on pyydetty ehdotuksia yliopistoilta, tiedeakatemoilta, tieteellisistä seuroilta ja sektoritutkimuslaitoksilta. Paneelien tehtävänä on luokitella omien tieteenalojensa julkaisukanavat niin, että järjestelmä on valmis vuoden 2011 loppuun mennessä. Paneelien täsmällisiä toimintaohjeita ei ole vielä sovittu, mutta työn edistymistä voi seurata hankkeen verkkosivuilta (www.tsv.fi/julkaisufoorumi/). Norjan mallissa on mukana 22 706 tieteellistä lehteä sekä lähes 1 850 monografiota ja kokoomateoksia julkaisevaa tieteellistä kustantamoa. Näistä tieteenaloittain 20 % luokitellaan sellaisiksi korkeatasoisiksi kanaviksi, joissa eri maiden tutkijat julkaisevat parhainta tutkimustaan. Tanskan malli on melkein samansuuruinen. Molempien tausta-aineistona on Thomson Reutersin julkaisutietokanta.

Julkaisufoorumin rakentamisen haasteena on tieteenalojen julkaisukäytäntöjen erilaisuus. Esimerkiksi kansalliset ja kansainväliset foorumit vaihtelevat suuresti: joillakin aloilla kansallisia julkaisuja voi olla vain muutama prosentti, toisilla taas jopa 80 %. Luonnontieteiden ja lääketieteen aloilla tärkeimmät tulokset julkaistaan tieteellisissä aikakauslehdissä, kun taas esimerkiksi tietojenkäsittelytieteessä ja tekniikassa tieteelliset kongressinit ja kokoomateokset ovat tärkeämmässä asemassa. Myös monografioiden merkitys vaihtelee tieteenaloittain. Norjan mallissa tätä eroavuutta on otettu huomioon jakamalla tieteenalat profiililtaan kolmeen erilaiseen ryhmään.

Erityisesti lääketieteessä tieteellisillä lehdillä on viittausten lukumääriin perustuvat impactifaktorit, jotka antavat yhden kriteerin erottaa alan lehdistä korkeatasoisimmat tai ainakin eniten huomiota saavat. Sen sijaan humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla tällaisten

julkaisutietokantojen kattavuus on ongelmallinen, sillä ne eivät ota huomioon monografioita eikä kansallisilla kielillä tapahtuvaa julkaisemista. Osittaista ratkaisua on etsinyt European Science Foundation (ESF) projektillaan European Reference Index for the Humanities (ERIH), jossa humanistisen alan lehtiä on jaettu kolmeen kategoriaan: maailmanluokat kansainväliset, suppeammat kansainväliset ja kansalliset. ERIH:n ansiosta kustannusyhtiö Elsevierin ylläpitämä viite- ja viittaustietokanta Scopus sisältää jo 3 500 humanistisen alan lehteä. Lisähaasteen luokittelulle antavat myös tieteidenväliset ja monitieteiset julkaisut.

Nähdäkseni on tärkeää, että julkaisufoorumi ei rajoitu vain sellaisiin lehtiin, joissa suomalaiset tutkijat ovat jo julkaisseet. Mukana tulee olla eri alojen huippulehdet, joihin maamme tutkijoita tulee rohkaista tarjoamaan parhaita kirjoituksiaan. Norjan ja Tanskan kokemukset osoittavat, että tällä tavoin rakennettu julkaisufoorumi voi lisätä tutkijoiden laatutietoisuutta ja tavoitetasoa ja näin kohottaa tieteen tasoa.

Julkaisufoorumit ovat herättäneet myös tutkijoiden kritiikkiä Norjassa ja Tanskassa. Tuskin onkaan mahdollista saavuttaa täydellistä ja lopullista yksimielisyyttä julkaisukanavien laadusta, joten järjestelmää täytyy jatkossa korjata ja päivittää säännöllisin väliajoin. ERIH:n rakentamisen yhteydessä kävi myös ilmi, että kaikki lehdet eivät halua tulla luokitelluiksi. Itse pidän tällaista huolta tai pelkoa turhana akateemisessa yhteisössä, jonka toiminta on aina perustunut omaehtoisen henkilöiden ja heidän toimintansa tulosten arviointiin. Nykyajan avoimen saatavuuden kulttuurissa ei ole aihetta pitää piilossa julkaisuudelta sitä, mikä on painavinta ja arvokkainta tutkijoiden oman käsityksen mukaan. Verrattuna esimerkiksi monien erilaisten tahojen laatiimiin yliopistojen ranking-listoihin julkaisufoorumilla on se etu, että järjestelmän sisältöä koskevat ratkaisut ovat tiedeyhteisön omista käsistä.

Laatua palkitaan

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja yliopistot ovat olleet yksimielisiä siitä, että Suomessa toteutetun yliopistouudistuksen perimmäisenä tarkoituksena on tutkimuksen ja opetuksen laadun kohottaminen. Huoli maamme tieteen tason lievästä notkahduksesta tuli esiin myös Suomen Akatemian viime vuonna toteuttamassa arvioin-

nissa, jossa aineistona olivat kansainväliset vertailutiedot julkaisujen määristä ja viittauksista. Kokonaiskuvan kannalta ongelmana oli kuitenkin humanistisia ja yhteiskuntatieteellisiä aloja koskevien julkaisutietojen puutteellisuus.

Suomessa tutkimusvarojen kohdentaminen perustuu vahvasti arviointiin ja kilpailuun. Sen sijaan yliopistojen perusrahoituksen jako on perustunut pääasiallisesti määrällisiin kriteereihin. Kun yhteisen kakun jakamisessa keskeisinä tekijöinä ovat olleet maisterin ja tohtorin tutkintojen tavoitteet ja suoritukset, tuloksena on ollut tavoitteiden eskalointi ja tuottavuuden nousu, mutta samalla tutkintojen yksikköhinnan lasku ja heikko opettaja–opiskelijamääriin suhde. Opetus- ja kulttuuriministeriön uuteen rahanjakomalliin kaudelle 2010–12 on lisätty tutkimuksen ja opetuksen laatuun ja vaikuttavuuteen liittyviä indikaattoreita. Mukana on tieteellisten julkaisujen määrä painolla, joka merkitsee yliopistojen kokonaisrahoituksesta alle 2 %:n osuutta.

Jos julkaisufoorumissa julkaisujen laatuluokat pisteytetään, jonkin laitoksen tai yliopiston tieteellistä tulosta voidaan mitata julkaisujen karkean lukumäärän sijasta laatukertoimilla painotetun lukumäärän avulla. Näin puhtaasti kvantitatiivisiin mittareihin saadaan mukaan laatutekijä, jonka perustana on tiedeyhteisön arvio julkaisukanavan merkittävydestä. Siten julkaisufoorumin toteuttaminen tekee mahdolliseksi kehittää tutkimuksen laatua ilmaiseva indikaattori OKM:n rahoitusmalliin kaudelle 2013–16. Jotta sillä olisi kannustavaa vaikutusta yliopistojen toimintaan, sen painoarvon varojen kohdentamisessa tulisi olla suurempi kuin 2 %.

Julkaisufoorumi täydentää yliopistojen ja tutkimuslaitoksien tutkimustietokantoja ja auttaa toiminnan tulosten seurannassa ja ohjaamisessa. Tältä osin se on yksi laadunvarmistuksen keinoista, jota voi soveltaa muiden menetelmien rinnalla. Yliopistot voivat autonomiansa puitteissa harkita, millä monilla tavoilla ne sisäisesti palkitsevat omien tutkijointensa ja opettajiensa ansiokasta työtä.

Kirjoittaja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan puheenjohtaja ja julkaisufoorumi-hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja.